

Nagy tudományos jelentősége a kötetnek a diakrón anyagoknak igen gazdag és változatos felhasználása, mivel a nyelvtörténeti dokumentumok – írásos voltak miatt – sokáig nem kerültek bele a pragmatikai, diskurzusra vonatkozó kutatások körébe (l. erről NAGY KATALINNAK a jelen folyóiratban korábban megjelent írását).

Hivatkozott irodalom

- HELBIG, GERHARD 1988. *Entwicklung der Sprachwissenschaft seit 1970*. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- KLEMM ANTAL 1940. *Magyar történeti mondattan*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- NAGY KATALIN 2005. A pragmatika státusáról. *Magyar Nyelv* 101: 436–448.
- SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA 2006. Metainformációs kutatások. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*. 11/2: 49–53.
- ZHAO, HONGWEI 2014. The textual function of discourse markers under the framework of relevance theory. *Theory and Practice in Language Studies* 4: 2105–2113.

BODNÁR ILDIKÓ
Miskolci Egyetem

KÜLÖNFÉLÉK

Magyar Nemzeti Helynévtár Program*

1. Előzmények. A magyar tudományosság bő két évszázad óta fordít figyelmet a helynevekre. E sajátos szerepű nyelvi elemekhez a tudományos kutatás már a kezdetektől leginkább két – egymástól meglehetősen különböző és eltérő tudományos konzekvenciákkal járó – nézőpontból közelít: egyrészt a kommunikációban betöltött szerepük felől, másrészt pedig a történeti forrásértékük oldaláról.

Tudós eleink a helyneveknek az emberi kommunikációban betöltött nélkülözhetetlen szerepét felismerve úgy vélekedtek, hogy „azok [ti. a helynevek] nélkül a közbeszédben sem lehetünk el” (TELEKI 1821: 18). Ez a gondolat pedig arra ösztönözte a kutatókat, hogy a közsavak mintájára összeszedjék, és szótárakba, névtárakba rendezve közreadják a neveket. De arra is korán ráébredtek a tudomány képviselői, hogy a helynevek kivételes történeti forrásértékkel rendelkeznek, amelyet egész sor tudományterület hasznosíthat. Ezt a felismerést erősíthette a magyarországi írásbeliségnek az a sajátossága, hogy a kezdeti, hosszú évszázadokon át tartó, szinte kizárólagos latin nyelvűség egyöntetűségét csupán az ezekben a szövegekben előforduló, magyarul lejegyzett nevek törték meg.

*A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia által a Nemzeti Programok részeként támogatott kutatási program keretében készült.

De már a 19. században felismerték azt is, hogy a saját korukban használt helynevek nyelvi vizsgálata is rávilágíthat régmúlt idők történéseire, mivel „a magyar helyneveket úgy tekinthetjük, mint a régi időkből ránk szállott nyelvemlékeket” (RÉVÉSZ 1853: 81). Az élőnyelvi és a történeti forrásokban előforduló helynevek ügye így a kezdetektől összefonódott, ám a tudós figyelem váltakozva fordult erősebben hol ehhez, hol pedig ahhoz a helynévréteghez. Folyamatosan változott továbbá az is, hogy egy-egy időszakban melyik tudományterület foglalkozott intenzívebben a nevekkal: történészek, néprajzkutatók és nyelvészek jártak ebben leginkább elől.

A helynevekre irányuló tudományos kutatások igen jelentős eredményeket értek el: elsősorban az Árpád-korra vonatkozóan jó néhány történettudományi és nyelvtörténeti kérdés vált tisztázhatóvá, amelyeket csakis a nevek vizsgálatára alapozva lehetett megválaszolni. Ezzel összefüggésben a történeti tudományoknak számos olyan tudós óriását ismerjük a magyar tudomány történetében, akiknek a munkásságában meghatározó jelentőségű volt a helynevekkel való foglalkozás.

Ezeknek a tudományos eredményeknek a fényében érthetőek meg azok a törekvések is, amelyek gazdag anyagú helynévtárak összeállítását tűzték ki célul. Volt, amikor a történeti forrásanyag állt a figyelem előterében, máskor pedig az élő nyelvben használt helynevek összegyűjtése és dokumentálása volt a fő cél. Az elmúlt két évszázadban több kezdeményezés is irányult átfogó névgyűjtemények létrehozására, és ezek eredményei annak ellenére is igen fontos forrásanyagát adták a tudományos kutatásoknak, hogy közel sem képviselték a magyar nyelv térbeli és időbeli teljességét.¹

A 21. században azonban egyre sürgetőbbé vált egy ilyen teljességre törekvő, összegző helynévtár létrehozása. Erre a feladatra vállalkozik a Magyar Nemzeti Helynévtár Program.

2. A kutatómunka feltételei. Milyen feltételek tették lehetővé azt, hogy a magyar tudóstársadalom a siker reményében vállalkozzon egy olyan nagy ívű kutatási program végrehajtására, amelyben korábban – a benne részt vevő kiváló szakemberek elszánt-sága ellenére is – csak részeredmények születhettek? Ennek a főbb összetevőit tekintem át az alábbiakban.

A 20. század második felében – a nemzetközi tudományos környezet ilyen irányú módosulásával összhangban, lényegében azzal egyidejűleg – a magyar tudományosságban egyre határozottabban önálló kutatási területként fogalmazta meg önmagát az onomasztika, a nevekkal való foglalkozás tudománya. Egyre több kutató tematikájában jelent meg, többekében pedig meghatározó összetevővé vált ez a tudományág, egyre többen szereztek tudományos minősítést ezen a területen. A névtani tárgyak bekerültek az egyetemi képzésekbe is. Megjelentek és szaporodtak, s mind nagyobb tekintélyt szereztek maguknak az onomasztika szakfolyóiratai, tudományos rendezvényei. A magyar névkutatók a nemzetközi onomasztikának is megbecsült résztvevőivé, fontos szereplőivé váltak.²

A magyar névkutatók kiváló tudományos közösséget alkotva vállalkoztak egyre több összehangolt tudományos program végrehajtására, e célból kutatócsoportok, névkutató műhelyek jöttek létre. E programok keretében pedig a 2010-es évek elejére mind határozottabban megfogalmazódott egy átfogó magyar helynévtár létrehozásának az igénye.

¹ Ezek áttekintését lásd HOFFMANN 2023.

² Ennek részletes bemutatását lásd Hoffmann 2021a.

Ennek megvalósíthatóságát a fentiek mellett a digitális technológiák széleskörű elterjedtsége is segíti. A nagy elemszámú helynévállomány kezelése a korábbi, hagyományos módszerekkel komoly nehézségekbe ütközött, a digitális feldolgozás ellenben jelentősen megkönnyíti ezt a feladatot. Fontos megemlíteni azt is, hogy egyre több történeti forrás érhető el digitális formában, ami nagyban segíti az adatokhoz való hozzáférést. A digitális eszközök emellett újfajta lehetőséget biztosítanak az élőnyelvi gyűjtés lefolytatásában is. Egy sokszereplős, térben kiterjedt program szervezésében nem mellékes az a körülmény sem, hogy a világháló segítségével a kutatók napi kapcsolatban lehetnek egymással, és a különböző honlapok révén magával az aktuálisan rendelkezésre álló teljes kutatási anyaggal is.

A fentiek tudatában nyújtotta be e sorok írója – nyolc, különböző tudományterületet képviselő akademikustársa támogató nyilatkozatával – a Magyar Tudományos Akadémia elnökéhez, Freund Tamáshoz kérelmét arra vonatkozóan, hogy az Akadémia 2022-ben induló Nemzeti Kutatási Programjainak keretében a Magyar Nemzeti Helynévtár Programot támogassa.³

3. A program főbb sarokpontjai. A következőkben azokról a problémákról, témákról szólok, amelyek a Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) sikeres megvalósítását alapvetően meghatározzák. Az e téren felmerülő kérdésekre adott válaszok, az alábbiakban vázolt elképzelések távolról sem tekinthetők minden részletében véglegesen kialakult véleményeknek, hanem sokkal inkább olyan gondolatoknak, amelyeket a kutatómunka során folyamatosan vizsgálni kell az aktuálisan felmerülő problémák fényében. E szembesítések révén a koncepció nemcsak szükségszerűen egyre részletesebben és plasztikusabban rajzolódik majd ki előttünk, hanem adott esetben irányváltásokra, új elképzelések beépítésére is szükség lehet a munkafolyamatokban.

3.1. A tudományos hitelesség. Az MNHP alap kutatás: célja a magyar nyelv helynévállományának térben és időben a lehető legnagyobb teljességre törekvő összegyűjtése, dokumentálása és analitikus (döntően az egyes nevekre irányuló) feldolgozása. A program tehát egy nagy hagyományokkal rendelkező, fontos eredményeket felmutató tudományterületnek, a helynévkutatásnak a teljes forrásbázisát kívánja megújítani. Ennek során elvégzi a korábban is felhasznált forrásanyagok kritikai felülvizsgálatát, és ennél is jelentősebb feladatként olyan térségekből és korszakokból tár fel forrásanyagokat, amelyek eddig nem voltak hozzáférhetők a kutatók számára. Az így létrejövő forrásbázist egységes rendben, világosan megfogalmazott szempontok alapján bocsátja a kutatók rendelkezésére.

A fentiekből következően a létrehozandó Magyar Nemzeti Helynévtár (MNH) állományának tudományos megbízhatósága és minősége kulcskérdés az egész tudományterület fejlődése, további lehetőségei szempontjából. Ezt abban a tekintetben is hangsúlyozni kell, hogy a korábbi névtárakkal szemben – nem mindig jogosan ugyan, de – nem ritkán felmerült a tudományos megbízhatóság kérdése. Bármely tudományos munka minőségét, megbízhatóságát a benne részt vevő kutatók biztosítják. Egy teljességre törekvő, időben (egy évezredre visszanyúló) és térben (a történelmi Magyarországra kiterjedő) legszélesebben értelmezett magyar helynévtár létrehozása munkatársak százainak a bevonásával lehetséges csupán. Ennyi képzett névkutató azonban természetesen nem áll rendelkezésre, a program legalább egy évtizedre tervezett időtartama ugyanakkor lehetővé teszi, hogy

³ A program tervéről részletesebben lásd HOFFMANN 2021b.

kiképezzük a feladat elvégzésére alkalmas szakembereket. Ebből adódóan a program elsődleges szakmai háttérét az egyetemek jelentik, amelyek többségében jelentős hagyományai vannak a névtani képzésnek. A munkatársakat elsősorban a névtani tematikában meghirdetett speciális kurzusok résztvevőiből kívánjuk verbuválni, akik alapképzésük kiegészítéseképpen részesülnek a helynévkutatásra való felkészítésben. De lehetőséget kívánunk biztosítani a programban való részvételre azoknak is, akik korábban szerzett diplomájuk birtokában kívánják ezeket az ismereteket elsajátítani.

A programba bekapcsolódó egyetemeken jól felkészült névkutatók végzik a képzést, és irányítják a későbbiekben is a hallgatók munkáját. A településenként készülő helynévtárak (adatbázisok és szótárak) kialakításában ők segítik közvetlenül a munkatársakat, s ők az első lektorai is e munkáknak. Az egyes anyagok ezt követően az MNHP központi apparátusában újabb lektoráláson és szerkesztésen esnek át. E munkafolyamat a benne részt vevők felkészültsége és az eljárás minőségi ellenőrzési szakaszokat tartalmazó, többlépcsős jellege révén kellő biztosítékot jelent a névtárba kerülő anyagok hitelességére és színvonalas megvalósulására.

A munkatársak képzését, valamint az elvégzendő munkának és magának a névtárnak az egységes jellegét tananyagok létrehozásával kívánjuk biztosítani. E tananyagok egymásra épülése lehetőséget teremt a folyamatos, több féléven át tartó szakmai képzésre. Az online formában történő megvalósításuk pedig lehetővé teszi azt is, hogy a munkatapasztalatok és az MNHP konkrét eredményei alapján folyamatosan frissítsük a bennük lévő ismereteket. E tananyagoknak az egységes módszertan rögzítése révén jelentős hatásuk van az MNH egész anyagának minőségére és további felhasználhatóságára is.

3.2. A térbeli kiterjedés. Mivel az MNHP a magyar nyelvben használatban lévő helynevek összegyűjtésére, dokumentálására és vizsgálatára irányul, a kutatás területi viszonyait is ennek megfelelően kell meghatározni. A magyar nyelv jelenlegi és korábbi térbeli helyzetét tekintve ennek alapján a Kárpát-medence térsége, lényegében a történelmi Magyarország területe adja a program lokális kereteit, hozzászámítva a moldvai magyarság lakóhelyét is. Ebben a térségben azonban népek és nyelvek egész sora tűnt fel a magyar államiság kereteiben, és él ma is nyolc ország határai között. Ezek a nyelvek pedig használóik révén jelentős hatást gyakoroltak egymásra, ami – az amúgyis e tekintetben leginkább érintett szókincsen belül – éppen a nevek világában mutatkozik meg legerősebben. Ennek megfelelően a magyar nyelv helynévállományába számos, más nyelvben keletkezett név került át, de jellemző volt az ellentétes irányú névaramlás is. Fontos hangsúlyozni, hogy az MNHP nem csupán a magyar nyelvben keletkezett, hanem a magyar nyelvben használatban lévő, illetőleg egykor használt helynevekkel kíván foglalkozni. Ezeket a nyelvhasználati viszonyokat a többnyelvű térségekben azonban nem mindig könnyű áttekinteni, és ennek megfelelően a helynévkincset sem lehet teljes egyértelműséggel egyik vagy másik nyelvhez kapcsolni. Ezt a helyzetet még összetettebbé teszi az a körülmény, hogy a program egy évezrednyi időszak helyneveire kíván tekintettel lenni.

A nyelv és benne a helynevek megismerésére legteljesebb módon természetesen a jelenkori nyelvhasználat vizsgálata révén nyílik lehetőség. Mivel pedig a helynévvizsgálatok természetszerű térbeli egysége a település – más oldalról az ott élő, különböző szinten megragadható névközösségek névhasználatára –, nagy jelentősége van a kutatópontként figyelembe veendő települések kijelölésének. Ez az egyes térségekben – a magyar nyelv eltérő nyelvpolitikai helyzetének megfelelően – különböző megközelítést követel meg tőlünk.

Magyarországon a magyar nyelv többségi nyelvként használatos, így ebből következően minden itteni települést gyűjtőpontnak tekintünk. A kérdés ezeken a településeken leginkább az lehet, hogyan viszonyuljunk az adott esetben ott megjelenő kisebbségi nyelvek helyneveihez. A helynévrendszerek fentiekben említett kölcsönhatásából következően az egymás mellett létező, különböző nyelvekhez tartozó helynévállományok vizsgálata adhat teljes értékű magyarázatot az egymással érintkező névrendszerek jellegzetességeire. Ez a körülmény már önmagában is szükségessé teszi, hogy ilyen esetekben mindkét nyelv névállományára tekintettel legyünk. Emellett a kisebbségi nyelvhasználat visszaszorulása is indokoltta teszi, hogy – a korábbi ilyen irányú törekvéseknek is megfelelően – figyelmet fordítsunk ezeknek a nyelveknek a helyneveire is. A magyarországi német, horvát, szlovák stb. névanyag feltárását azonban csakis e nyelvek szakértői végezhetik el, az ő bevonásuk nélkül ez a feladat tudományos hitelességgel nem végezhető el.

Némileg a fentiektől eltérő kutatási stratégiát vagyunk kénytelenek kialakítani a szomszédos országok esetében, amelyekben a magyar nyelv kisebbségi helyzetben van. Egyszerűbb a helyzet azokban a térségekben, azokon a településeken, ahol a magyarság többségi nyelvhasználóként van jelen, vagy legalábbis elégséges létszámban él ahhoz, hogy nyelv- és névhasználói közösséget alkosson. Jóval nehezebb felderíteni azonban azokat a településeket, ahol a magyarság beolvadása előrehaladott állapotban van, vagy akár lényegében már meg is történt, ám a magyar helynévhasználat nyomait, töredékeit még össze lehet gyűjteni a helybeliektől. Ideális esetben vizsgálni kellene azoknak a településeknek a jelenleg már nem magyar anyanyelvűek által használt helynévanyagát is, ahol korábban magyar nyelvű népesség élt, mivel a betelepülő, majd kizárólagos többségre jutó más nyelvű lakosok nyelvébe igen gyakran az egykor ott használatos magyar helynevek is bekerültek. Erre a hatalmas feladatra – éppen a magyar nyelvnek a mainál jóval szélesebb körű egykori elterjedése miatt – az MNHP nem tud vállalkozni, ez a munka ugyanis – Szlovákia vagy Erdély, de a további térségek esetében is – ugyanolyan nagy horderejű feladat elvégzését követelné meg a szomszédos nyelvek kutatóitól, mint amilyen jelentős feladatra az MNHP a magyar nyelvre vonatkozóan vállalkozik. Azt azonban mindenképpen a feladatunknak tekintjük, hogy folyamatosan keressük a kapcsolatot és az együttműködési lehetőségeket a szóba jövő nyelvek névkutató szakembereivel.

3.3. Az időbeli kiterjedés. Amint arról fentebb már szó esett, a helynevek elsősorban a történeti érdeklődésű tudományterületek számára jelentenek fontos, több kérdésben pedig nélkülözhetetlen forrásanyagot. Ebből következően az MNH kronológiai határait célszerű a magyar helynévkincs adatolhatóságának, vagyis a magyar írásbeliségnek a teljes időszakára kiterjeszteni. A történeti és az élőnyelvi adatok együttes feltárása mindkét forrástípus elemeinek vizsgálatát előnyösen érinti. A történeti adatok részének lokalizálása ugyanis szinte megoldhatatlan a mai, de legalábbis a közelmúltból ránk maradt névanyag ismerete nélkül. Másfelől pedig a ma használatban lévő helynevekből a bennük rejlő, a tudomány számára fontos ismeretanyag leginkább az előzményekkel történő összekapcsolásuk révén, a helynév-rekonstrukció módszerét alkalmazva bontható ki megfelelő hitelességgel. A történeti és az élőnyelvi helynevek együttes dokumentálására, feldolgozására a korábbiakban is voltak példák, ám ezek többnyire egyik vagy másik névréteget helyezték előtérbe. Szabó T. Attila erdélyi forrásfeltárásai a történeti neveket jelenítik meg nagyobb súllyal, a 20. század második felének magyarországi gyűjtéseiben viszont többnyire csak jelzésszerűen jelenik meg ez a névállomány.

Az MNHP ezen a téren a korábbiaknál nagyobb fokú egyensúlyra törekszik. A teljesígyény persze nagyobb eséllyel valósítható meg az élőnyelvi adatok feltárásában, ahogyan érvényes ez bármely nyelv bármely részrendszerének a bemutatására is. A történeti adatok feldolgozásában ennek a viszonylagos teljességígyénynek józan realitásérzékkel kell párosulnia a források szinte felmérhetetlen mennyisége miatt.

Nagyobb siker reményében törekedhetünk a korai évszázadok, elsősorban az Árpád-kor helynévadatainak a névtárba történő beemelésére, mivel e téren a történettudomány és részben a történeti helynévkutatás érdeméből viszonylag nagy számban állnak rendelkezésünkre korszerű forráskiadványok és névtárak. Hasonlóan kedvező helyzetben vagyunk a kései ómagyar kor forrásanyagai tekintetében is. Nehezebbnek ígérkezik a középmagyar időszak helyneveinek dokumentálása e kor jóval gyengébb forrásadottságaiból következően. Bár meg kell jegyezni, hogy például Erdély területéről éppen ebben az időszakban kezdenek igazán nagy bőséggel elélni kerülni a helynévadatok, és a térképészet általános fellendülése is javítja a korszak forrásadottságait.

Az MNHP kiemelt figyelmet fordít azokra a 19–20. századból származó élőnyelvi gyűjtésekre, amelyek időben napjainkhoz közeledve egyre nagyobb számban állnak rendelkezésünkre. Ezeket olyan speciális történeti forrásoknak tekinthetjük, amelyek kétségtelenül a tényleges névhasználatot tükrözik, ami más típusú forrásokra viszont nem feltétlenül jellemző. Emellett ezek a gyűjtemények többnyire arra is törekedtek, hogy egy-egy településnek az adott időszakra vonatkozóan minél teljesebb helynévtárát állítsák össze. E források között kiemelten kezeljük Pesty Frigyesnek az 1864–1865-ben összegyűjtött kéziratos helynévtárát, amely – nyilvánvaló hiányosságai mellett is – az egyetlen olyan vállalkozás, amely a történelmi Magyarország minden településére vonatkozóan igyekezett céljait megvalósítani, és ilyen tekintetben is az MNH elődjének tekinthető.

3.4. A multi- és interdiszciplinaritás. Az a körülmény, hogy a helynevek többféle tudományterület számára szolgálnak forrásként, feltétlenül figyelembe veendő az MNH kialakítása során is. Az onomasztika mellett a tágabb értelemben vett nyelvtudomány, a történettudomány, a régészet, a néprajztudomány, valamint a földrajztudomány és a kartográfia szempontjait is képviseli a fenti tudományterületek akadémikusaiból álló tanácsadó testület, amely az MNHP munkáját segíti.

A program által felhasználandó források jórészt abból a körből kerülnek ki, amelyek feltárásában, szakszerű kiadásában és interpretálásában az itt említett tudományterületek művelői játszanak meghatározó szerepet. Ezért a nyelvészek mellett a program nem nélkülözheti a történész, levéltáros, muzeológus, régész, néprajzkutató, kartográfus szakemberek segítségét sem. Az interdiszciplináris tudományágak közül kiemelendő a történeti földrajz és a történeti demográfia ismereteinek a hasznosítása. A különböző tudományterületek kutatóinak az együttműködése nemcsak az MNH hitelessége szempontjából fontos körülmény, hanem a legfontosabb biztosítéka annak is, hogy a program eredményei minél zökkenőmentesebben felhasználhatók legyenek ezekben a tudományokban.

4. Várható eredmények. Elképzeléseink szerint a legalább egy évtizedre tervezett kutatási program eredményeként létrejöhet a magyar nyelv – területi és időbeli tekintetben – minden eddiginél átfogóbb helynévtára, amely egyfelől a tudományos kutatások megbízható alapjául szolgálhat, de emellett szélesebb közösségi, társadalmi igényeket is kielégíthet.

Az MNH digitális adatbázisként készül, és válik hozzáférhetővé az érdeklődők számára. A névtár honlapjának kialakításában figyelembe vesszük e két nagy felhasználói kör szempontjait. Az egyszerűen kezelhető felületen bárki könnyedén megtalálhatja az őt érdeklő névre, nevekre vonatkozó ismereteket, közérthető megfogalmazásban. Keresni lehet benne egyes nevekre, illetőleg települések teljes helynévanyagára. A keresés elindulhat a név nyelvi alakja, illetve lokális helyzete alapján is, a szöveges és a térképi információknak a honlapon történő együttes megjelenítésének megfelelően.

A szakembereknek szóló felületek ennél jóval összetettebb műveletekre adnak lehetőséget. A névanyag aktuális feldolgozottságának megfelelően minden helynévadat elsődlegesen csaknem két tucatnyi paraméterrel jellemezve kerül be az adatbázisba, ezek száma azonban az egyéni kutatói igényeknek megfelelően lényegében korlátlanul növelhető. Ehhez az informatikai háttérrel az egyes speciális feladatköröket jól ismerő informatikus, térinformatikus gárda biztosítja. Az adatbázis szakmai használatát több speciális szerepű modul is segíti. Ezek közül kiemelendő a helynévállományokkal együtt folyamatosan bővülő földrajzikonévtár, illetve etimológiai adatbázis, amelyek a nevek nyelvi magyarázatát segítik. Külön részegységét képezik az MNH-nak az egyes települések történetét röviden összefoglaló írások, amelyek mintegy történelmi kontextusba helyezik a helynévállományt.

Az MNH anyagát nyomtatásban is meg kívánjuk jelentetni, térségek szerint közreadva az egyes települések helynévszótárait és helynévtérképeit. A sok évszázados könyvkultúra erejét is szeretnénk ugyanis felhasználni abban a törekvésünkben, hogy a helynevekre vonatkozó ismeretek minél hatékonyabban visszajussanak abba közegbe, ahonnan történetileg származnak: az egyes települések névhasználói közösségeibe. Reméljük, hogy ennek révén is hozzájárulhatunk a magyarság közösségi és lokális kötődésének, identitás-tudatának az erősítéséhez.

Kulcsszók: helynévkutatás, helynévtárak, helynévgyűjtés, MTA.

Hivatkozott irodalom

- HOFFMANN ISTVÁN 2021a. Magyar névkutatás: irányok és perspektívák. *Magyar Nyelv* 117: 385–402. <http://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2021.4.385>
- HOFFMANN ISTVÁN 2021b. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 139–145. <http://doi.org/10.35528/helynevtort/17/08>
- HOFFMANN ISTVÁN 2023. Az Akadémia és a helynevek ügye. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR – LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *Nyelv, kultúra, tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulójára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 115–127.
- RÉVÉSZ IMRE 1853. A magyar helynevek nyelvészeti tekintetben. *Új Magyar Múzeum* I: 76–91.
- TELEKI JÓZSEF 1821. Eggy Tökélletes Magyar Szótár' Elrendelgetése, készítése módja. In: HORVÁT ISTVÁN kiad., *Jutalom feleletek a' magyar nyelvről: a' Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire*. Pest. 1–69.

Hungarian National Toponym Registry Program

The prehistory of Hungarian onomastics goes back to the beginning of the 19th century, and over the past two centuries there have been several projects aimed at collecting a Hungarian toponym

corpus. The Hungarian National Toponym Registry Program, established with the support of the Hungarian Academy of Sciences, has set itself the goal of collecting the Hungarian toponymicon of the Carpathian Basin in a comprehensive manner, presenting the names to both the professional community and the wider public after adequate documentation and the analysis of the individual names. The work exploring toponyms is carried out as part of a broad academic collaboration, primarily relying on universities of the region as its basis, where the staff of the program is trained and prepared specifically for this task. Online learning materials also facilitate the coherent implementation of the work. The program covers all Hungarian-speaking settlements of the region, but also toponym use in minority languages spoken in Hungary. In addition to the contemporary toponym corpus, it also takes into account toponym records from historical sources going back to the beginning of Hungarian written culture. Given the diversity of the scholarly uses of place names, the program is necessarily multi- and interdisciplinary in nature, ensured by the professional composition of the staff. The program planned to span a decade will publish toponyms in the form of online databases and printed books, thus updating and significantly expanding the overall corpus of the disciplines that use place names as source material.

Keywords: toponym research, toponym registries, toponym collection, Hungarian Academy of Sciences.

HOFFMANN ISTVÁN
Debreceni Egyetem

A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában*

1. A kutatás előzményei. Ismeretes, hogy a globalizáció és a mindent átszövő digitális érintkezés korában a nyelvek nagy része, így anyanyelvünk is új kihívások elé néz. A fenyegetettséget nem nyelvünk kihalása jelenti, hanem az, hogy technológiai támogatás hiányában a nyelvek kiszorulhatnak a digitális térből (KORNAI 2013). Ha bizonyos digitális szolgáltatások magyarul például nem elérhetők, akkor a magyar emberek kénytelenek idegen nyelvet használni az anyanyelvük helyett. A magyar nyelvhasználat bizonyos mérvű visszaszorulását máris tapasztalhatjuk egyes nyelvhasználati területeken (JELENCSEK-MÁTYUS et al. 2022). Ezek közé tartozik a tudományos kommunikáció is, amely alapvetően függ a tudományos eredmények gyors és széles körű disszeminációjától. Feltartóztathatatlan fejlemény a globális tudományos élet számára egy lingua franca használata, amely jelenleg az angol nyelv. Emellett azonban nem mondhatunk le arról, hogy a tudományos eredmények közvetítése, illetve a képzés az anyanyelven történjenk.

A Nyelvtudományi Kutatóközpont, illetve jogelődje, az MTA Nyelvtudományi Intézete (NYTI) nagy tapasztalattal rendelkezik mind a szövegtudományok építése, mind pedig a dokumentumok digitálisan feldolgozása terén. A korpuszépítések közül talán a legismertebb a Magyar Nemzeti Szövegtár (VÁRADI 2002, VÁRADI–ORAVECZ 2014). A most bemutatandó kutatásnál azonban a klasszikus korpuszépítés legfontosabb is-

* Az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program II. alprogramjának bemutatása.